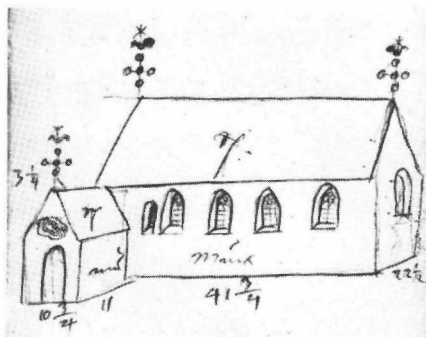

Ovensjö kyrka. Efter teckning år 1690 av Ulf Christofersson.

14. Ovensjö kyrka

Pl. 10.

Litteratur: B 1094, L 1057. Ransakningarna 1667 och 1684 (Fl 9:5, KB; tryckt i Ransakningar efter antikviteter vol. 1, 1960, s. 174, 185, 186); Ulf Christofersson, Gästerijckelandz Antikviteter (F 1 7 b.), nr 5; J. Peringskiöld, Monumenta 5 (F h 5); E. Alrot, De Gestricia, Pars prior (diss. O. Celsius, 1720) kap. III, § VII, s. 37; O. Celsius, Svenska runstenar (F m 60) 2, s. 43; H. Björckman, Beskrifning om Ovensjö socken (oåtkomlig); A. Hülphers, Första Utkast efter Dagboken til Gestrik och Gefle Beskrifning på resan 1758, s. 35 (ny pag.; C d 9, Västerås stadsbibliotek), Samlingar til en Beskrifning öfwer Norrland och Gefleborgs Län, Afd. I (1793), s. 166, not (n); Kyrkoinventarium den 29 Junii 1829 (ATA); N. J. Ekdahl, Berättelse till Vitterhetsakademien om de Wettenskapliga Forskningsresor, som blifvit företagne åren 1827–1830 i Norrland, uppsatt och afgifven 1833 (ATA, Norrländska saml. II H); C. Säve, Anteckningar om runstenar 1851 (utgivna och kommenterade av G. Stephens, Some runic stones in northern Sweden, 1878, s. 32), Brev till P. A. Säve den 25.9.1851 (G 267, UUB); L. E. Åhrman, Beskrifning öfver Provinsen Gestrikland (1861), s. 214; C. F. Wiberg, Berättelse öfver Antiquariska Forskningar i Gestrikland år 1864, s. 13 (ATA; tryckt med vissa ändringar i Meddelanden af Gestriklands Fornminnesförening 1889–1890 under rubriken »Antiquariska undersökningar»), Gestriklands Runstenar I (1865), s. 4; E. Ihrfors, Gestricia sacra (ATA), s. 165; Sverige (utg. O. Sjögren) bd 6 1924), s. 204; H. Nyström, Skrivelse till Riksantikvarien den 30.7.1926 (ATA); S. Brandel, Skrivelse till Pastorsämbetet i Ovensjö den 18.8.1926 (ATA); Riksantikvarien, Skrivelse till Pastorsämbetet den 28.1.1927 (ATA); M. Stenberger, Hälsingland och Gästrikland (Svenska turistföreningens resehandböcker xxxiv, 1928), s. 131; A. Enqvist, G. A. Hellman, S. Florin, E. Bellander, S. Janson och A. Modén, Inventering av fasta fornlämningar inom Ovensjö Sn 1927–1945 (ATA); A. Enqvist, Skrivelse till Riksantikvarien den 11.6.1928 (ATA); B. Hellner, Ovensjö kyrka (i: Sveriges kyrkor, Gästriklands landskyrkor, 1936), s. 364; E. Bellander, Gästriklands järnåldersbebyggelse I (Från Gästrikland 1938), s. 68, II (Från Gästrikland 1944), s. 38; S. B. F. Jansson, Runinskriftsinventering 1945 (ATA), Skrivelse till Riksantikvarien den 19.11.1964 (ATA); I. Swartling, Ovensjö kyrka (1966), s. 6.

Äldre avbildningar: Ulf Christofersson, bläckteckningar 1690 (i a. a.); Hadorph och Christofersson, träsnitt (i Peringskiölds Monumenta och B 1094); N. J. Ekdahl, teckning (i Norrländska saml. A 14 Db, ATA); N. L. Söderholm, teckning den 14.7.1864 (i Wiberg a. a. och i Gävle museums arkiv); Ihrfors, teckning i a. a.; A. Enqvist, foto 1928 (ATA); S. Janson, foto 1934 (ATA).

Runstenen har sin plats inne i vapenhuset; den är inmurad i östra väggen, till höger (S) om ingången till långhuset. Gs 15 är inmurad på samma sätt till vänster (N) om långhusdörren.

Den äldsta till vår tid bevarade uppgiften om denna runsten lämnas i en *Ransakning*, daterad »in Ofvansiö 4 Aug. An. 1667» och undertecknad »Marcus Joh. Simming Pastor Loci». Där meddelas, bland de antikviteter som »ähre till at see i Offvansiö Sochn uti Gestrijckelandh», följande om Gs 14: »Ähr een Runasteen inmurat i kyrckiomuren, ey heller heel behollen ähre ock thess föruthan några små skerffwor aff Runastentar tagne i förwaringh.» – I den av befallningsmannen Samuel Forsell den 10.11.1684 insända Ransakningen, heter det: »J Kyrckiomuren sitter en Runnsteen, som Pastor H:r Hanss Vässlander berättade wara infattat i Verelij book de Antiquitatibus.»¹ Ransakningen är daterad »Ofvansiö d. 17 och 18

¹ Hans Wesslander (1630–1694) var från 1670 kyrkoherde i Ovensjö. Olof Verelius (1618–1682) var bl. a. riksantikvarie och assessor i Antikvitetskollegium. Det är ovisst vilken bok som äsyftas med »Verelij book».

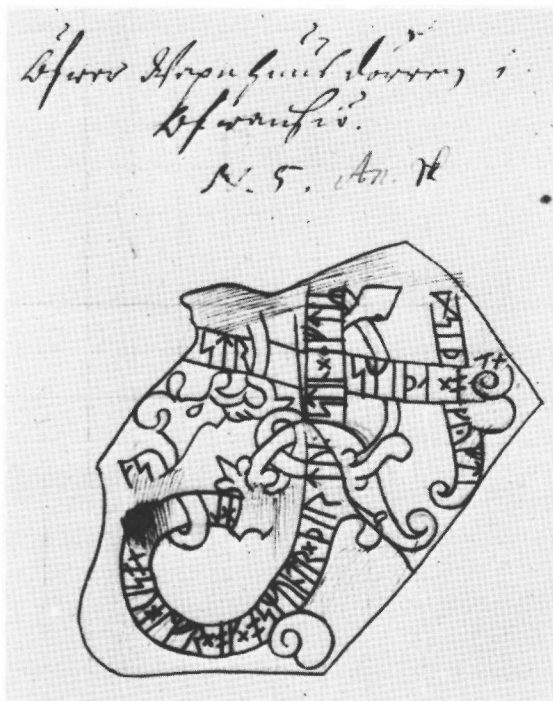

Fig. 75. Gs 14. Ovensjö kyrka. Efter teckning år 1690 av Ulf Christofersson.

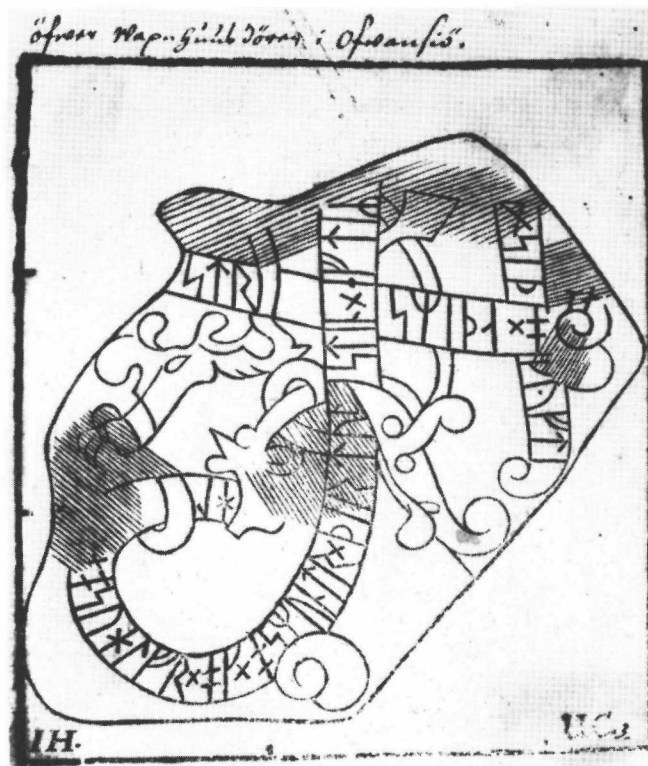

Fig. 76. Gs 14. Ovensjö kyrka. Efter träsnitt i Peringskiölds Monumenta (B 1094).

Octob: [1]684. På annan plats i samma rannsaking meddelas: »En gammel Runnesteen öfwer Kyrckio-döören inmuradh.»

På sin teckning i Gästerijkelandz Antiquiteter har Ulf Christofersson angett, att stenen sitter »Öfwer Wapnhusdörren i Ofwansjö». Träsnittet i Peringskiölds Monumenta har samma påskrift (B 1094 »I Vapnhus dörren»). Se fig. 75 och 76. På Ulf Christoferssons avbildning av kyrkans exteriör finns en i detta sammanhang intressant detalj. Ovanför dörren till vapenhuset har Christofersson nämligen gett oss en bild av hur runstenen då satt inmurad; se fig. 77. Det kan icke råda något tvivel om att detta är en avbildning av runstenen, av vilken ju endast ett stycke var (och är) bevarat. I *Sveriges kyrkor* har teckningen missuppfattats som en i tegel utförd blinding.²

Alrot (1720): Över Ovensjöes kyrkport synes en [runsten] i muren, sönderslagen (»supra janua templi Odensiöensis (!) e muro fractus prospectat»). – Celsius, som undersökte Gs 14 den 26.7.1726, antecknar om stenens plats: »Ofwansjö uthan på Kyrkiomuren ofwanför Wapnhus dörren ett godt st.

² Brynolf Hellner uppfattar nämligen Ulf Christoferssons avbildning av runstenen som en »ornering», vilken skulle ha funnits över vapenhusets port. Hellner skriver: »Medeltidskyrkan förekommer på två avbildningar, den ena av Ulf Christofersson från år 1694 ... och den andra i Sehlberg ... Båda äro schematiskt utförda pennteckningar och förete sins emellan vissa olikheter ... På båda teckningarna har vapenhuset över porten en ornering, hos Christofersson mycket oregelbunden, hos Sehlberg i form av ett kors. Utan tvivel markera dessa hastigt skisserade orneringar i tegel utförda blindingar av den typ, som återfinnas på många liknande byggnader inom det svenska tegelområdet, icke minst i det närbelägna Uppland. Kyrkorna i Vendel och Tensta fingo sålunda under 1300-t:s första årtionden vapenhus, ornerade på likartat sätt.» *Sveriges kyrkor. Gästrikland 2* (1936) s. 343 f. Någon »blinding» har aldrig funnits över Ovensjö vapenhusport. Det som Christofersson där har avtecknat är i stället runstenen Gs 14.

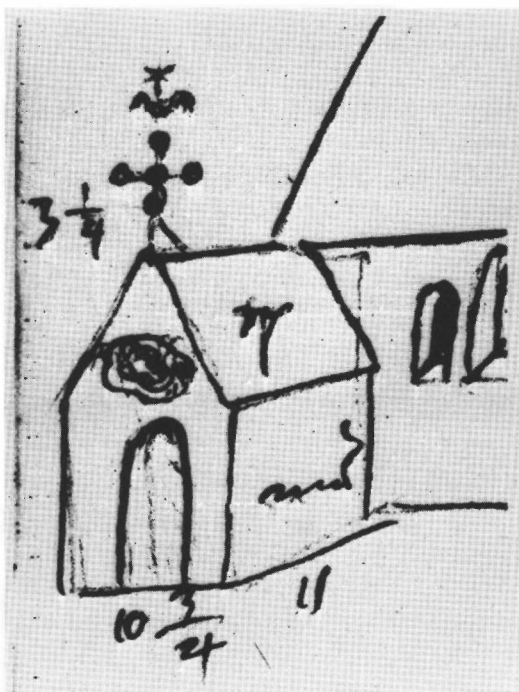

Fig. 77. Gs 14. Ovansjö kyrka. Vapenhuset med runstenen på sin plats över vapenhusdörren. Efter Ulf Christoferssons teckning av kyrkan år 1690. Förstoring.

uppe i muren». Se fig. 78. – I sitt »Första Utkast efter Dagboken ... på resan 1758» har Abraham Hülphers antecknat: »Åfvansiö Kyrka har inga minnesmärken äger et litet orgwärk, i Muren öfwer dörren är en Runsten.» I *Samlingen til en Beskrifning öfwer ... Gestrikland* (1793) skriver Hülphers: »I nya Kyrkan äro eljest inga särdeles ålderdoms lemningar, men några skola warit i den förra.» I en not tillägger Hülphers: »Öfwer dören i samma Kyrka sågs en Runsten; nu finns stycken däraf på kyrkogården.» Ovansjö gamla kyrka, där runstenen hade haft sin plats, ombyggdes år 1760–1762, alltså mer än trettio år innan Hülphers *Beskrifning* trycktes.

I *Kyrkoinventarium 1829* lämnas under rubriken »Runstenar» följande uppgifter: »På södra sidan om Kyrkan stå 2ne i jorden nedsatte stympade runstenar, hvilka skola vara stycken af en runsten, som i gamla Kyrkan setat ofvanför dörren. Charactererna äro så utplånade, att föga något spår efter dem synes. – Carl Säve, som undersökte runstenarna Gs 14 och Gs 15 hösten 1851 skriver i ett brev av den 25.9.1851 till sin broder P. A. Säve om besöket i Ovansjö: »Prosten Hillberg var borta – det skurades i förstugan: vare detta nog sagt! Två prester råkades, men ingen visste, att 2 runstenar der skulle finnas, ehuru den ene (presten) varit der 10, den andre 6 år ... vi få se! sade jag. Vi gingo till kyrkan, och si – på kyrkogården stodo mina bägge runstenar resta! dock på kant, 1½ aln höga, men 2½ o[ch] 3 al breda! 'Det var besynnerligt' sade gåskarlarne ... Inskrifterna afskrefvos och jag kröp sluteligen i en rätt otreflig säng på den lika litet trefliga gästgifvaregården» ...

Åhrman (1861) bygger tydligen helt på uppgifterna i det ovan citerade Kyrkoinventariet: »På södra sidan om kyrkan, nära invid densamma, stå tvenne i jorden nedsatta stympade runstenar, hvilka tillsammans skola utgjort en runsten, som i gamla kyrkan varit inmurad ofvanför dörren. Runorna derå äro så utplånade, att föga något spår efter dem synes.» (Den oriktiga uppfattningen, att de båda fragmentariska runstenarna skulle ha utgjort delar av en och samma runsten, framförs också senare vid ett par tillfällen. Sålunda heter det i *Sverige*, 1924: »På södra sidan om kyrkan stå två runstenar, som dock fordom hört tillsammans.» Och M. Stenberger skriver i a. a. 1928: »På S sidan om kyrkan stå två runstenar. Stenarna ha fordom hört tillsammans.»)

C. F. Wiberg meddelar från sin antikvariska forskningsresa 1864: »Juli 14 företog ref. i sällskap med Hr N. L. Söderholm en resa ut till Ofvansjö sn för att i första rummet taga i betraktande dervarande tvenne bekanta runstenar, Bautil 1094 och 1095. Båda äro ännu tillstädes och befinnas uppresta bredevid hvarandra inne på kyrkogården nära södra kyrkogårdsporten. De rengjordes, aftecknades och aflästes.»³ Ihrfors: *Saxum runicum vehementer læsum, nunc in cœmiterio Ofvansionense positum. Pauca verba restant interpretabilia.*

I en skrivelse till Riksantikvarien sommaren 1926 anholder komministern Harald Nyström om anvisningar rörande de två runstenarna, som då stod »strax till vänster innanför södra kyrkogårdsporten, . . . något nedsänkta i marken och i lutande ställning». Om Gs 14 tillägger Nyström: »Den . . . har måhända alltid funnits inom kyrkans område. Den var ända till 1760, då gamla medeltidskyrkan revs (den stod på samma plats som den nuvarande), inmurad ovanför vapenhusdörren . . . Då de tillbyggda vapenhusen i regel väl ej äro äldre än 1400-talet, har stenen dessförinnan varit på annat sätt placerad. Ovisst huru. Nu önska vi gärna en annan uppställning, som bättre tryggar de båda stenarnas bestånd – antingen inne i kyrkans vapenhus eller ute. Även ute kan en bättre och tryggare uppställning ske, än vad nu är fallet.» Ämbetet svarade, att eftersom »ingen av runstenarna stå på ursprunglig plats möter inget hinder för desammas placering i kyrkan, där de givetvis bliva mera skyddade för olika slags åverkan. Lämpligaste platsen torde vara vapenhuset, där stenarna i så fall böra fastkramlas (!) vid väggen med kramlor av metall (brons eller annan icke rostande legering, icke järn). Stenarna få på inga villkor fästas med cement, vidare bör stenarna erhålla sådan belysning att de utan svårighet kunna studeras.»

I en skrivelse till pastorsämbetet några månader senare (28.1.1927) avger ämbetet följande utlåtande om runstenarnas framtida placering: »Beträffande den nu på kyrkogården stående stenen, vilken efter givna upplysningar en gång suttit över ingången till det nu rivna vapenhuset [=Gs 14] har Riksantikvarien intet att invända mot det av kyrkoherden framförda förslaget att den förflyttas till gräsplanen utanför södra ingången, där den också kommer helt nära sin nyss berörda äldre plats. Den andra stenen [=Gs 15], som endast är fragmentarisk, bör fastkrampas å något väl belyst parti av kyrkans eller vapenhusets innerväggar, på sådant sätt att den icke skadas men ändå lätt kan lösgöras i och för studieändamål. Det mindre fragment av en runsten, som nyligen anträffats [=Gs 17] – samt de ytterligare stycken som kunna komma i dagen – fastsättas på enahanda sätt. Skulle det visa sig, att detta nyfunna stycke utgör en del av den förutnämnda fragmentariska stenen, bör det fastsättas i sitt ursprungliga läge i förhållande till det större stycket».

Om det i skrivelsen nämnda, år 1926 påträffade runstensfragmentet se Gs 17 Åsens by. Båda de andra runstenarna (Gs 14 och 15) flyttades 1928 in i vapenhuset. Gs 14 kom alltså icke att få sin plats på »gräsplanen utanför södra ingången». Anledningen till att så ej blev fallet framgår av en rapport den 11.6.1928, insänd av Arvid Enqvist: »I skrivelse till Riksantikvarien hade pastorsämbetet i Ofvansjö anhallit att få vidtaga vissa åtgärder för flyttande av ett par runstenar, vilka sedan några år tillbaka varit stående på kyrkogården innanför häcken strax väster om gången mitt för kyrkans södra portal. Den ena av dessa stenar skall enligt lämnade upplysningar en gång ha suttit inmurad över ingången till det nu rivna vapenhuset. Den är ristad med s. k. flätrunor, vilka ytterst sällan förekomma på runstenar.» Enqvist har alltså förväxlat de två stenarna. Den med »flätrunor» ristade stenen är ej Gs 14 utan Gs 15; den stenen har aldrig varit inmurad i vapenhuset. Enqvist fortsätter: »Den andra stenen [alltså Gs 14] har en gång stått rest nere vid ån mitt emellan kyrkan och prästgården. Platsen har ej kunnat närmare angivas, då den för några år sedan påträffades liggande i en husgrund.»⁴ På uppdrag av Riksantikvarien uppgjorde undertecknad föregående sommar i samband med den då pågående fornminnesinventeringen ett program för stenarnas flyttande, vilket godkändes av församlingens kyrkoherde och kyrkoråd och efter vilket arbetet sedan [utfördes] genom kyrkorådets försorg. Då båda stenarna, efter sedan de upp-

³ Då Wibergs reseberättelse trycktes 25 år senare gjordes vissa ändringar i hans text.

⁴ Enqvists uppgift, att Gs 14 skulle ha varit inlagd i en husgrund, är oriktig.

grävt på den plats de stodo före flyttningen (... de voro nedgrävda ung. 0,5 m i jorden), visade sig vara fragmentariska och det icke ansågs lämpligt att, som kyrkoherden tidigare föreslagit, uppställa ett fragment på gräsplanen utanför kyrkans södra ingång, i synnerhet som man ej visste om detta hade varit stenens ursprungliga plats, överenskomms att båda stenarna skulle flyttas in i det nuvarande vapenhuset och där sättas vid den inre väggen, en på vardera sidan om ingången till kyrkan. Härigenom bli de väl belysta och väl skyddade för framtiden. För att ej skadas i det parti, som vilar mot vapenhusets golv, ha stenarna uppsatts på träsocklar av c:a 2 dm:s höjd och något tjockare än stenarna själva ... På dessa socklar vila stenarna säkert utan att direkt behöva krampas fast vid väggen och kunna också lätt avlyftas om så skulle visa sig nödvändigt ... Stenarna äro införda i kyrkans inventarium.»

På sådant sätt stod Gs 14 och 15 vid runinskriftsinventeringen 1945. Vid den genomgripande restaureringen av Ovan sjö kyrka år 1964 placerades stenarna på sina nuvarande platser (se ovan s. 154).

Röd gävlesandsten. Det bevarade stycket av runstenen mäter: 178×130 cm. Ursprungligen har stenen uppenbarligen varit betydligt större. Tjockleken är omkring 27 cm. Största bevarade runan är 13 cm, minsta runan är 4,5 cm. Ristningsytan har på flera ställen flagrat i tunna skivor, varigenom delar av inskrift och ornamentik har gått förlorade eller numera endast framträder som skuggningar i flagringsbottnarna. På oskadade partier är ristningen djup och tydlig, huggen med kraftiga, mjukt rundade linjer. Flera fall av förskisring kan iakttagas vid sidan av de färdigristade linjerna. (Uppgiften i *Kyrkoinventarium 1829* och hos Åhrman 1861, att runorna »äro så utplånade att föga något spår efter dem synes», är sålunda missvisande.)

På grund av att stora och viktiga delar av inskriften har slagits bort, kan man knappast med full säkerhet fastställa, hur slingorna har svängt på de nu förlorade delarna. Redan C. F. Wiberg konstaterade, att inskriften har sin plats inom »tvenne korsande drakslingor» och fortsätter: »Att reda slingornas gång och i följe deraf bestämma till fullo den ordning, i hvilken de kvarstående textfragmenterna böra läsas, låter sig ty värr nu mera icke göra.»

Inskrift:

ehlhi... - × osuhlfr × ok × osmuntr × piritu : stin × eftir...is -þ kyfti · sar -...
 5 10 15 20 25 30 35 40 45 50
 - -str : smipa × ok × ...
 55 60

Hælgir ok Asulfr ok Asmundr þæir rettu stæin æftir ... Sar (var bæstr?) smiða ok ...

»Helge och Åsulf och Åsmund de reste stenen efter ... Han var den bäste av smeder och ...»

Till läsningen: Före 1e, som har förlorat toppen i en flagring, finns inga spår av någon runa eller något skiljetecken. I 1e finns mitt på huvudstaven en fördjupning, som visserligen är grund men förefaller att vara huggen. 2h är djupt och tydligt. I 3l står bistaven på ett ojämnt ställe; runan är dock säker. 5i är skadat på mitten genom flagring. Därefter är ristningsytan flagrad på ett 14 cm långt stycke av runbandet. På det skadade stycket har plats funnits för en runa och ett skiljetecken. Av runan 6, som står i skadans kant, återstår endast nedre hälften av huvudstaven. Inskriften på det skadade partiet kan suppleras × ok. Skiljetecknet mellan runan 6 och 7o består av ett kryss; samma form har flertalet skiljetecken på det bevarade stycket av stenen. 7o har dubbelsidiga, snett upp åt höger riktade bistavar. Avståndet mellan bistavarna är påfallande stort (‡). Praktiskt taget samma form har inskriftens andra o-runor (14, 16 och 61). 8s har formen 4; alldeles samma utseende har inskriftens andra s-runor (17, 29, 39, 47, 53, 56). 10h är tydligt. 11l når ej upp till ramlinjen, vilket torde bero på att ristaren har velat undvika en skada i stenytan. Denna flagring har korsat 12f och något skadat 13r, som förlorat ett stycke av huvudstavens nedre del och bistavens slut vid nedre

ramlinjen. 20n har ensidig bistav; samma form har inskriftens andra n-run (32). I 22r är bistaven upptill lätt skadad genom flagring. 24i är ej stunget, ej heller 26i. 28u har förlorat korta stycken nedtill genom en spricka i stenen. Efter 28u har skiljetecknet, som står i en korsande ornamentsslinga, formen av två punkter (:). Runan 30 har förlorat toppen; sammanhanget visar, att runan måste ha varit t, men den vänstra bistaven har gått helt förlorad och av den högre bistaven återstår endast det nedre stycket. 31i är ej stunget. 33e är tydligt stunget med ett kort tvärstreck. Av runan 37, som står i fragmentets kant, återstår endast en upptill skadad huvudstav. Eftersom ingen bistav finns nedtill till vänster om huvudstaven, måste runan ha varit r, ej R. Efter denna huvudstav är stenen avslagen; inskriften har sannolikt fortsatt med runföljden 38–46, som står i stjärtpartiet av en runslinga. 38i och 39s är tydliga. Runan 40, som står i kanten av en flagring, har förlorat övre delen; inga spår av bistavar. Runan har sannolikt varit i. Efter 41p, som är tydligt, finns ej skiljetecken. Mellan 41p och 42k går den andra runslingan. 42k är ej stunget. 43y är tydligt stunget med en rund punkt. Inskriften i denna slinga avslutas med en tydlig punkt mitt i slingan.

Runföljden 47–62 står i den andra slingan och börjar vid ett kraftigt utformat drakhuvud. Före 47s finns ej skiljetecken. 48a har ensidig bistav. Av 49r återstår hela huvudstaven; nedre delen av bistaven kan spåras i en djup flagring. Av runan 50, som står i fragmentets kant, är endast övre hälften av en huvudstav bevarad; den nedre har förlorats, då stenen slogs sönder. Därefter är ett långt stycke av runslingan förlorat. Man skulle kunna gissa, att omkring ett tiotal runor här har stått. Där inskriften fortsätter ser man i fragmentets kant nedre delen av en stav (51), följd av kort stycke av en annan stav (52). Dessa stavar är svåra att bestämma; de kan vara delar av två runor (t. ex. ri, bi eller si), men de kan också utgöra delar av en u-run. Runföljden 53–55 str är tydlig. Skiljetecknet efter 55r består av två punkter (:). 58i är lätt skadat på mitten genom flagring, men runan är ej stungen. 60a har ensidig bistav. Skiljetecknet efter 60a består av ett kryss. 61o når ej ned till ramlinjen. 62k har förlorat huvudstavens nedre del genom flagring. Skiljetecknet efter 62k är ett litet kryss; det står nära fragmentets kant. Därefter finns inga spår av någon runa.

Hadorph och Christofersson (1690): hl... × osuhlfr × ok × osmuntr × pirtui : stin × eftir... -sip kyfti sa...str smipa × o -a.... Celsius (1726): ehli... - × osuhlfr × ok × osmuntr × piritu stin × efti...sp kyfti · -sa -... -str : smeipa × ok ×. Celsius anmärker efter runföljden 42–46 kyfti: »detta ändas således i stierten af en stor slängia». Om runföljden 47–49 -sa - antecknar han, att man där finner »andra drakens begynnelse». Se fig. 78. – Ekdahl: ehli... - × osuhlfr × ok × osmuntr piritu : stin × eftir...isi - kyfti · saj -... -str : smipa +. Se fig. 79. – Säve (10.9.1851; enligt Stephens): e × lh...i(?) × osuhlfr × ok osmuntr × piritu stin · eftir...str × smipa × ok × ...lsip kyfli ·.

Wiberg (1864): hlhi × osuhlfr × ok × osmuntr × piritu stin × efti -...str : smipa × o...sam... isip kufti. Se fig. 80.

Den ende som hittills har gjort ett försök att tolka den fragmentariska inskriften är G. Stephens, som hade tillgång till Carl Säves läsning. Stephens skriver (a. a. s. 32): »We must... be thankful for what Prof. Säve (Note-book p. 22) has given us, under date 10 Sept. 1851. It is only a pencil note of the runes, no drawing or reading or translation or comparison with Bautil.» Sedan Stephens återgivit runorna efter Säves anteckningsbok, fortsätter han: »This is at all events better than the woodcut in Göransson's Bautil. Supposing... STR to have been a superlative and... LSIP a place-name, I would propose: ELH(ulfr), OSUHLFR OK OSMUNTR ÞIR RITU STIN EFTI(R...), faður sin. Han var kuniga STR SMIPA, OK (sík alan...) LSIP KÜFTI.

Stephens rekonstruerar det första namnet som »Elhuf»; runföljden 23–32 piritu : stin uppfattar han som þær ristu stæin, »de ristade stenen». Runorna 38–41 utgör enligt Stephens slutet av ett gårdsnamn; hans kommentar lyder: »We have many instances on runic stones of the deceased having owned or purchast landed property, wellknown villages or estates.»

Inskriften börjar med namnen på de tre män som har låtit resa stenen. Runföljden 1–5 ehli kan knappast återge något annat mansman är Hælg. Redan Olof Celsius antog, att det kunde förhålla sig så. Han antecknar nämligen nedanför sin läsning av inskriften: »Ehlg... (pro Helghe, ni fallor, ok)»; se fig. 78.

Hælg hör ej till de vanligaste namnen i våra runinskrifter, men det är väl styrkt. Namnet har hittills

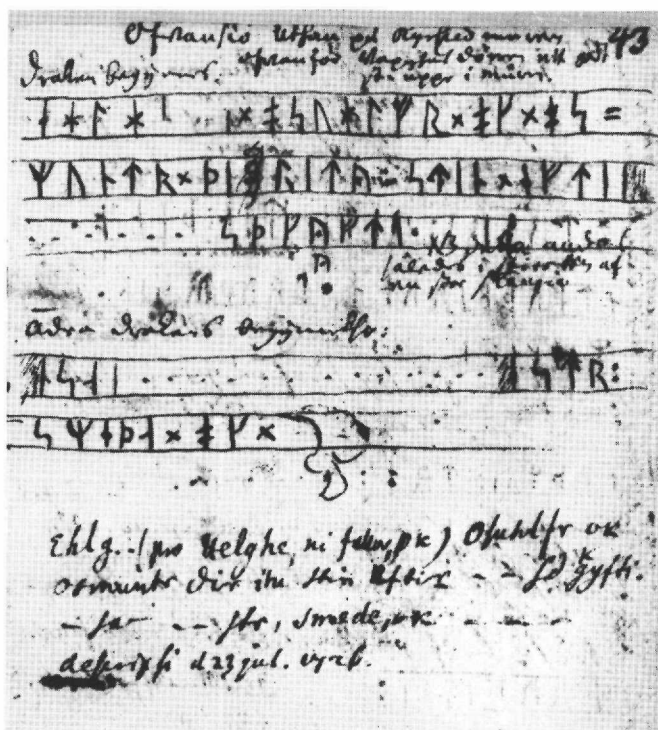

Fig. 78. Gs 14. Ovansjö kyrka. Efter uppteckning av O. Celsius i Fm 60: 2.

belagts i följande svenska inskrifter: U 32, 39, 505 och 954 (ett mycket osäkert belägg på U 687 bör ej medräknas); Sö 48, 111, 129 och 180; Ög 144, 192 (**ailki**, osäkert belägg) och Hov nr 39 (se S. B. F. Jansson, *Stenfynden i Hovs kyrka*, *Filologiskt arkiv* 9, 1962, s. 29); Sm 101 och 132; belägget på Sm 91 är osäkert; Öl 40 och troligen på en sten i Köpings kyrka.⁵ Under medeltiden blir namnet mycket spritt i hela Norden. Det är också känt från England och Normandie).⁶

Inskriftens andra mansnamn, **osuhlf**, *Asulfr*, har av runinskrifterna att döma varit sällsynt under vikingatiden. Bortsett från Gs 14 finns namnet säkert belagt endast på två uppländska runstenar, nämligen U 40 (**at:asulf**) och U 889 (**aosu[lf]**) samt på en av Simrishamnsstenarna, rest efter »Asulfs fader» (**fapur:osulfs**); se DR 345). I Danmark finns ytterligare ett runbelägg från vikingatiden: DR 144 Gunderup (**abt · osulb**). I två norska runinskrifter förekommer namnet, men båda inskrifterna tillhör medeltiden.

Även under medeltiden var namnet sällsynt i Danmark och Sverige men däremot ej ovanligt på väst-nordiskt område. Se NK 7 (1947), s. 65, 111, 257). Också i England och Tyskland är namnet känt. Om de svenska medeltida belägen se *Sveriges medeltida personnamn* (1973), sp. 195 f.

Det tredje »resarnamnet», *Asmundr*, hör till de vanligaste namnen i de svenska runinskrifterna. (Det förekommer t. ex. också på Gs 8; se ovan s. 75 och s. 147). Under medeltiden påträffas det ofta; se *Sveriges medeltida personnamn* (1973), sp. 186 f. och C.-E. Thors, *Finländska personnamnsstudier* (1959), s. 14 f. I Danmark är det vanligt och det »hör allt ifrån landnamstiden till de mera brukliga både i Norge och på Island» (E. H. Lind, *Norsk-isländska dopnamn*, 1905–1915, sp. 84.)

⁵ Se S. B. F. Jansson, Rapport till Riksantikvarieämbetet den 23.5.1957 om runfynden i Köpings kyrka, Öland (ATA).

⁶ Se E. Björkman, *Nordische Personennamen in England* (1910), s. 66 f. och O. v. Feilitzen, *The pre-conquest personal names of Domesday Book* (1937), s. 288. NK 7 Personnamn (1947), s. 38, 53, 193 f. Om normandiska belägg på namnet se J. Adigard des Gautries, *Les noms de personnes Scandinaves en Normandie de 911 à 1066* (1954), s. 309.

Fig. 79. Gs 14. Ovansjö kyrka. Efter teckning av N. J. Ekdahl.

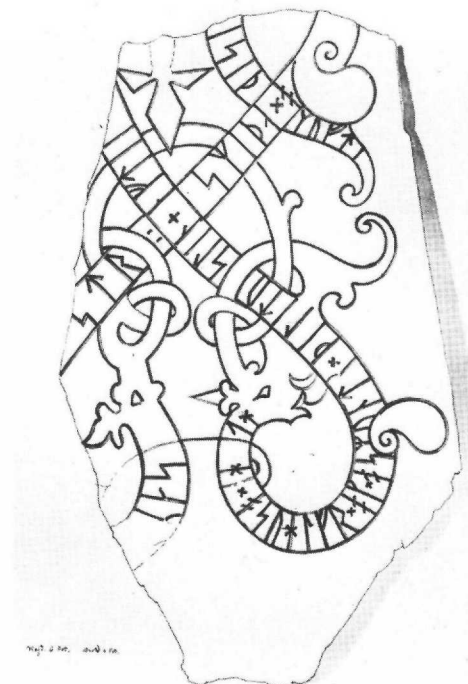

Fig. 80. Gs 14. Ovansjö kyrka. Efter teckning år 1864 av N. L. Söderholm.

Det är mycket beklagligt, att så stora delar av inskriften har förlorats att den icke kan rekonstrueras. Sannolikt har emellertid Helge, Åsulf och Åsmund varit bröder, och man kan räkna med att de har rest stenen till minne av sin fader. Den dödes eftermäle har tydligen stått i det avsnitt som börjar med satsen **sar** -... - **-str:smipa** × **ok** × ... Att då uppfatta den skadade runföljden ... **str** som slutet av ett adjektiv i superlativ ligger nära till hands. Man skulle kunna gissa på ordet *bæztr*, som flera gånger förekommer i de berömmande epiteten efter den döde: U 16 **han:uas:buta:bastr**, *Hann vas bonda bæztr*; U 802 **is yas+trakia+batstr**, *Es vas drængia bæztr*; Sö 64 **han uar · mipa · bestr**; Sö 213 **han uar:boanti:best**; Sö 338 **lanmana+best**; Sö 338 **brupr uaru par bistra mana**, »Bröderna voro de bästa av män»; Sm 35 **pan:frita:ak:pih:na:bistan**, *pann frænda ok þegna bæstan*, »den bäste bland fränder och 'tegnar'»; Vg 67 **tutir bast+mip+altum**, *dottir bæzt með aldum*, »dotter, bäst bland människor»; Vg 125 **sar · uar · tr -kr bastr**, *Sar var drængr bæztr*; Sövestad, Skåne (DR 291) **han × uar × bastr × bumanna**, »Han var den bäste av 'bomän'». Även DR 133 ger ett exempel: *hann vas landmanna bæztr*.

Det är sålunda möjligt, att den döde har fått eftermälet *bæztr smiða*, »bäst av smeder», men också andra möjligheter erbjuder sig, när det gäller att gissa sig till vilket superlativ som har stått på Ovan-sjöstenen. Sålunda kallar sig skeppshövdingen Vigmund **slyiastr monno**, *sløgiastr manna*, »den skickligaste av män» (U 1011).

smipa är givetvis gen. pl. av *smiðr* m. 'smed', 'hantverkare'. Smedens yrke stod som bekant högt i kurs under forntiden, men det bör kanske framhållas, att *smiðr* icke endast betecknade den som arbetade i järn utan också i trä och sten. Ordet, som ofta förekommer som tillnamn, nämns flera gånger i nordiska runinskrifter, se t. ex. *DR* sp. 714 och *NIyR* 154, s. 206. (Om ett osäkert, medeltida runbelägg på *smiðr* se Sm 18.) Runföljden **smipa**, sannolikt återgivande gen. pl. av *smīði*, n., eller *smīð* f. finns på Sm 144 Gursten.

Runföljden 47–62 skulle förslagsvis kunna suppleras på följande sätt: *SAR VAR . . . bæztr smiða ok . . .*

42–46 **kyfti** torde kunna uppfattas som pret. 3 sg. av verbet *kaupa*, 'köpa'. I så fall har inskriften kanske innehållit en uppgift av samma slag som på runhällen vid Veda (U 209), där det meddelas, att Torsten köpte denna gård, **kaubti pinsa bu**. Också Malsta-stenen (Hälsingland) omtalar förvärvandet av jordegendom.

I **kyfti** återger den stungna **u**-runan det genom kontraktion uppkomna *ø*-ljudet; ordet ger ett överraskande tidigt exempel på övergång av explosivt *p* till *f* ('regressiv partiell assimilation'). Övergången brukar hänföras till yngre fsv. De nämnda förhållandena gäller naturligtvis endast, om **kyfti** verkligen återger pret. av verbet *kaupa*, alltså i så fall i ristarens språk *kōfti* (med bilabialt uttal av *f*).

Inskriften framvisar såväl ålderdomliga som unga drag. Sålunda använder ristaren **o**-runan för nasalerat *a* i namnen **osuhlfr** och **osmuntr**. Bruket av **o**-runa kan i dessa fall tänkas bero på traditionell ortografi. Enkelskrivningen av den ursprungliga diftongen i **stin** torde här böra uppfattas som ett ungt drag, liksom **ok** i st. f. **auk**. Anmärkningsvärt är slutligen, att ristaren icke i något fall använder runan **r** för att beteckna palatalt *r*. Detta är avgjort ett ungt drag i inskriften.

Vad ornamentiken på det bevarade stycket beträffar, gör de två slingrande ormarna med sina kraftfullt utformade huvuden och sina långt utdragna nosslingor ett originellt men såvitt jag kan döma ingalunda något degenererat intryck.

När runstenen var oskadd, har den otvivelaktigt utgjort ett vackert och imponerande monument. Att stenen är ristad av en framstående runmästare är uppenbart. När han har varit verksam är omöjligt att närmare bestämma, eftersom ristningen i sitt nuvarande skadade skick ej ger några hållpunkter för en skarpare datering. Att runstenen har rests mot slutet av tiohundralet förefaller emellertid troligt.

Gs 14 flyttades troligen till Ovansjö kyrka i samband med att vapenhuset byggdes vid 1300-talets början. På grund av denna tidiga förflyttning kan vi ej veta, var runstenen ursprungligen har stått. Man skulle naturligtvis kunna förmoda, att den icke har stått alltför långt från den plats, där kyrkan inemot tre århundraden senare skulle komma att byggas.

15. Ovansjö prästgård. Nu i kyrkan

Pl. 10.

Litteratur: B 1095, L 1058. J. Bureus, Anteckning år 1600 (i: *Sumlen* Fa 12, bl. 231, tryckt i Svenska landsmålen, 1886, bih I, 2. s. 238), Fa 6 s. 227 nr 1, Fa 10:2 nr 93, Fa 5 s. 232 nr 538, Fa 1 s. 114, Fa 14 s. 259f., Fa 12 s. 231; Ransakningarna 1667 och 1684 (tryckta i Ransakningar efter antikviteter bd 1, h. 1. 1960, s. 174 och 185); Ulf Christofersson, Gästerikelandz Antikviteter (F 17 b) nr 6; J. Peringskiöld, Monumenta 5 (F h 5); O. Celsius, Svenska runstenar (F m 60) 2, s. 45; H. Björckman, Beskrifning om Ovansjö socken; A. Hülphers, Samlingar til en Beskrifning öfwer Norrland och Gefleborgs Län, Afd. I (1793), s. 166, not (n); Kyrkoinventarium 1829 (ATA); N. J. Ekdahl, Berättelse till Vitterhetsakademien om de Wettenskapliga Forskningsresor, som blifvit företagne åren 1827–1830 i Norrland, uppsatt och afgifven 1833 (ATA, Norrländska saml. II H); J. G. Liljegren, Run-Lära (1832), s. 35, not 1; C. Säve, Anteckningar om runstenar 1851 (utgivna och kommenterade av G. Stephens, *Some runic stones in northern Sweden*, 1878, s. 33f.), Brev till P. A. Säve den 25.9.1851 (G 267, UUB); L. E. Åhrman, Beskrifning öfver Provinsen Gestrikland (1861), s. 214; C. F. Wiberg, Berättelse öfver Antiquariska Forskningar i Gestrikland år 1864, s. 14 (ATA; tryckt med vissa ändringar i Meddelanden af Gestriklands Fornminnesförening 1889–1890 under rubriken »Antiquariska undersökningar»), Gestriklands Runstenar I (1865), s. 4; V. Uppström, Brev till Hans Hildebrand den 26.1.1868